

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü

The Impact of Ethnic Nationalism In the Western Balkan Conflicts and NATO's Peace Role

*Flamur Ismaili**

Özet

Bu makale, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliği, dış aktörlerin etkisini ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine katkısını nitel bir araştırma yöntemi kullanarak analiz ediyor. İkincil kaynaklar kullanılarak, Batı Balkanlar'ın Avrupa-Atlantik entegrasyon süreci, bölgenin temel etnik ve politik dinamikleri ve NATO'nun etnik temizliklere karşı mücadelesi inceleniyor. Ayrıca, Rusya ve Çin gibi dış aktörlerin artan etkisi ve bu etkinin değişen güvenlik ortamında ne anlama geldiği değerlendiriliyor. Etnik ve politik anlaşmazlıkların örnekleri olarak Kosova - Sırbistan ve Makedonya'nın İsim Anlaşmazlığı ve Prespa Antlaşması üzerinden bir inceleme yapılarak, NATO'nun bu süreçlerdeki rolü analiz ediliyor. Makale, derinlemesine literatür analizi ve belgelerin incelenmesi gibi nitel yöntemler kullanarak, NATO'nun Batı Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözümünde önemli bir aktör olduğu sonucuna ulaşıyor.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Etnik Milliyetçilik, NATO.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, Flamur.ismaili@hdv.edu.tr ORCID: 000-0003-3254-7126.

Atıf/Citation: Ismaili, F. (2023). Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 220-243.

Geliş/Received: 04.05.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Abstract

This article employs a qualitative research approach to scrutinize ethnic nationalism in the Western Balkans, the impact of external actors, and NATO's role in the regional peace processes. Utilizing secondary sources, the study analyzes the Euro-Atlantic integration process of the Western Balkans, the region's key ethnic and political dynamics, and NATO's stance against ethnic cleansing. The escalating influence of external actors, including Russia and China, is evaluated, considering the implications within an evolving security environment. The ethnic and political disputes exemplified by the Kosovo-Serbia conflict and the Macedonia Name Dispute, alongside the Prespa Agreement, serve as the basis to probe NATO's involvement. By applying qualitative techniques such as comprehensive literature analysis and document examination, the paper concludes that NATO constitutes a crucial player in resolving disputes in the Western Balkans.

Keywords: European Union, Western Balkan, Ethnic Nationalism, NATO.

Giriş

Batı Balkanlar, etnik, dini ve politik çeşitliliği ile bilinen karmaşık ve önemli bir coğrafyadır. Bu bölge, tarihsel ve çağdaş anlaşmazlıkların, ulusal ve uluslararası aktörlerin çekişmelerinin ve sürekli değişen güvenlik ortamının bir merkezi olmuştur. Bu karmaşıklık, Batı Balkanlar'ın Avrupa ve Atlantik entegrasyon süreçlerinde önemli zorluklar yaratmaktadır. Bu araştırma, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçiliğin, dış aktörlerin ve NATO'nun barış süreçlerindeki rolünün incelenmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu konular, bölgenin hem geçmişini hem de geleceğini şekillendirmede belirleyici olmuştur. Etnik milliyetçilik, bölgedeki anlaşmazlıkların çoğunun temelinde yer alırken, dış aktörler, özellikle de Çin ve Rusya, Balkanlar'ın ekonomik ve politik manzarasında önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, NATO'nun barış süreçlerindeki etkinliği, bölgedeki istikrarın korunmasında ve Batı Balkanlar'ın Avrupa-Atlantik entegrasyonunda önemli bir faktör olmuştur.

Bu karmaşık bölgede etkin bir şekilde çalışmak ve gelecekteki politikaları şekillendirmek için, bu dinamiklerin ve aktörlerin etkisini anlamak önemlidir. Bu makale, bu önemli konuları derinlemesine inceleyerek, Batı Balkanlar'ın mevcut durumunu daha iyi anlamamıza ve bölgenin gelecekteki yönünü tahmin etmemize yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Çalışmada, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin etkisini, özellikle de Çin ve Rusya'nın rolünü ve NATO'nun bu bölgedeki barış süreçlerindeki önemini incelemeye odaklanmaktadır. Araştırmanın ana sorusu şudur: "Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin (Çin ve Rusya) etkisi nasıldır ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine etkisi ne derecede önemlidir?"

Bu soruyu yanıtlamak için, nitel bir araştırma metodolojisi benimsenmektedir. Çalışmamız ikincil (akademik makaleler, kitaplar ve raporlar) kaynaklardan veri toplayacaktır. Bu çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler, bölgesel dinamikleri ve dış aktörlerin etkisini geniş bir çerçevede anlamamızı sağlayacak, böylece Batı Balkanlar'da etnik milliyetçiliğin ve dış etkenlerin etkisini, özellikle de Çin ve Rusya'nın etkisini derinlemesine inceleyebiliriz. Toplanan verilerin analizi, tematik analiz yöntemiyle yapılacaktır. Bu yöntem, nitel verilerin organize ve sistemli bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlar. Bu süreçte, derlenen ikincil veriler detaylı bir şekilde gözden geçirilecek ve belirgin ana temalar tanımlanacaktır. Bu temalar, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliğin ve dış etkenlerin (özellikle de Çin ve Rusya'nın) etkisini anlamamızı ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısını

değerlendirmemizi sağlayacaktır. Bu analiz, bölgesel dinamiklerle ve birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu anlamamız için bulguların kapsamlı bir değerlendirmesini sunacaktır.

Bölgedeki anlaşmazlıklar, özellikle Kosova - Sırbistan anlaşmazlığı ve Makedonya'nın isim anlaşmazlığı, araştırma sorusunun spesifik yönlerini incelemek için özel bir odak sağlar. Bu anlaşmazlıkların çözümünde NATO'nun rolünü ve etkisini anlamak için bu durumlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

Bu araştırma sorusunun yanıtlarını keşfederken, Batı Balkanlar'ın karmaşık siyasi, ekonomik ve güvenlik manzarasını daha iyi anlama fırsatı bulmaya amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu sorunun yanıtlarını bulmak, NATO'nun bölgedeki barış süreçlerindeki rolünü ve etkinliğini daha iyi değerlendirmemize yardımcı olacak.

Yukarıdaki bahsedilen unsurlar, bölgenin siyasi ve güvenlik durumunu belirleyen ana faktörlerdir ve Batı Balkanlar'ın Euro-Atlantik entegrasyon süreçlerinde farklı engeller. Ayrıca, NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısı, genişleyen NATO'nun stratejik hedeflerini ve Batı Balkanlar'ın NATO ile ilişkilerini daha iyi anlamamız için kritiktir. Bu, NATO'nun genel güvenlik politikalarını ve stratejilerini şekillendirmeye yardımcı olabilir. Öte yandan, dış aktörlerin, özellikle Çin ve Rusya'nın, bölgedeki etkileri, küresel güç dengelerinin ve rekabetin daha geniş bir resmini çizmek için önemlidir. Bu nedenle, bu araştırma, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, dış aktörler ve NATO'nun barış süreçlerindeki rolü üzerine derinlemesine bir bakış sağlayarak, bölge üzerindeki geniş politikaları ve stratejileri anlamamıza ve geliştirmemize yardımcı olabilir.

1. Batı Balkanlar ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu

"Batı Balkanlar" terimi, 2000'li yılların başında, henüz Avrupa Birliği (AB) üyesi veya adayı olmayan ancak gelecekte üyelik potansiyeli taşıyan güneydoğu Avrupa ülkelerini tanımlamak için Avrupa Birliği yönetim organları tarafından kullanılmaya başlandı. Bu bölge başlangıçta Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan'ı kapsıyordu. Ancak, bu ülkelerden Hırvatistan, daha sonraki dönemlerde AB üyesi oldu.

Batı Balkanlar, 1990'lı yıllarda yıkıcı çatışmalara sahne olmuş, bu çatışmalar kalıcı siyasi ve ekonomik etkiler bırakmıştır. AB'ye katılım umudu, 2000'lerin başından itibaren bölgenin hızla toparlanmasına yardımcı olmuş ve ekonomik ile kurumsal reformları teşvik etmiştir. Ancak, 2007-2009 küresel mali krizi ve ardından 2010-2013 Avrupa mali krizi, bölgedeki ekonomik büyümeyi ciddi şekilde sekteye uğratmıştır. Gençler arasında yüksek işsizlik oranları görülmeye başlanmış ve geçmişteki çatışmalardan kaynaklanan sorunlar, Batı

Balkan ülkelerinin AB'ye üyelik sürecinde reform yapmalarını ve ilerlemelerini engellemiştir (Dabrowski & Myachenkova, 2018, pp. 1-3).

Diğer taraftan Avrupa entegrasyon süreci, ekonomik ve siyasi reformların başlatılmasını kolaylaştırmış, böylece Batı Balkan ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin bir nevi normalleşmesine katkıda bulunmuştur (Dabrowski & Myachenkova, 2018, pp. 1-3). Ancak, son dönemlerde AB'nin Brexit, ekonomik ve mali krizler, göç ve Ukrayna savaşı gibi iç meselelerle meşgul olması, bölgeye olan ilgisini azaltmıştır. Bu durum, 1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başında yaşanan Yugoslav savaşlarının ardından, NATO ve AB'nin destekleri ile oluşturulan göreceli istikrarı da etkilemiştir (Andreychuk, 2018, pp. 1-5). NATO ve AB'nin bu dönemdeki müdahaleleri, barışı koruma ve barışın inşasına destek sağlamış, Yugoslavya sonrası yeni oluşan devletlerin kendi yapılarını kurmalarına yardımcı olmuştur. NATO'nun Batı Balkanlar'daki barış süreçlerine etkisi, bölgedeki istikrarın ve güvenliğin sürdürülmesi açısından kritik öneme sahip olmuştur. NATO, Balkanlarda barışı koruma ve çatışmayı önleme rolünün yanı sıra, bölge ülkelerini askeri ve politik reformlara yönlendirerek Avrupa-Atlantik entegrasyon sürecini de desteklemiştir. Bu etkiler, Balkanlar'ın hem kendi içindeki dinamiklerini hem de genel Avrupa-Atlantik güvenlik ortamını şekillendirmiştir.

Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen, son yıllarda Batı Balkanlar'da demokratik normların erozyona uğradığı ve otoriter eğilimlerin arttığı görülmektedir. Birçok ülkede siyasi liderlerin otokratik eğilimler sergileyerek güçlerini pekiştirdikleri, demokratik kurumları zayıflattıkları ve medya özgürlüğünü azalttıkları gözlenmiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesi erozyona uğramış ve yolsuzluk seviyeleri artmıştır. Ayrıca etnik ve dini çeşitlilik, bu bölgenin en karmaşık özelliklerinden biri olup, sıklıkla rekabeti körüklemiş, gerginliklere yol açmış ve çatışmalara sebep olmuştur. Batı Balkanlar'da istikrar ve gelişme çabalarına rağmen, milliyetçilik sorunları, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, tarihsel çatışmalar ve etnik gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan önemli bir sorundur. Bu bölge, genellikle karışık etnik ve dini yapıya sahip olduğundan, milliyetçilik sadece çatışmayı tetiklemekle kalmaz, aynı zamanda demokratik süreçleri ve Avrupa-Atlantik entegrasyonunu da zorlaştırır (Juvan & Grizold, 2017, pp. 247-249). Çatışmalardan etkilenen toplumların başarılı bir şekilde istikrara kavuşturulması, çatışma ve istikrarsızlığın nedenlerini dikkate alan doğru değerlendirme araçlarına ve güvenilir ölçümlere bağlıdır. İlerlemenin ölçülmesinin önündeki en büyük engel siyasi olup, başarı iddiaları potansiyel olarak siyasi malzeme olarak kullanılmaktadır. Coğrafi yakınlık, kültürel kimlik ve ekonomik bağlar göz önüne alındığında, Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu için özellikle önemlidir (Juvan

& Grizold, 2017, pp. 247-249) Geçtiğimiz on yılda artan bölgesel işbirliği ile sadece iki ana avantaj sağlanabilmiştir. Birincisi, gerginliği azaltmış ve bölgesel istikrarı destekleyerek ortak ekonomik zorluklara daha fazla odaklanılmasını sağlamış ve bölgenin yatırım için cazibesini artırmıştır (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). İkincisi, bölge içi insan, mal, hizmet ve sermaye akışının artmasından kaynaklanan pratik faydalar sağlamış ve böylece bu nispeten küçük ekonomilerin rekabet gücünü artırmıştır (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). Önlerindeki zorluklara rağmen Batı Balkan ülkeleri, bölgeye uzun süreli barış, refah ve istikrar getirme potansiyelinin farkında olarak Avrupa entegrasyon sürecine sürekli bir bağlılık göstermişlerdir. Ancak, Batı Balkanlar'daki istikrar ve entegrasyon süreçlerinin devamı için sürekli uluslararası desteğe ihtiyaç vardır. Bu, bölgeye yönelik dış etkileri dengelemek ve Batı Balkanlar'ın Avrupa entegrasyonu yolunda ilerlemesini desteklemek için özellikle önemlidir (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). Avrupa entegrasyon sürecine olan bağlılık, Batı Balkan ülkelerinde demokratikleşmeyi teşvik eder ve istikrarı artırır. Ancak, AB'nin son dönemlerdeki iç krizler ve ekonomik sıkıntılar, Batı Balkanlar üzerindeki etkisini ve bölgedeki reform süreçlerini destekleme kapasitesini azaltmıştır (Mirel, The Western Balkans; Between Stabilization and Integration in the European Union, 2018, pp. 2-3).

2. Batı Balkan Ülkeleri

Batı Balkan ülkeleri, 2003 yılında Selanik zirvesi sırasında (European Commission, 2003, pp. 1-3), Avrupa Konseyi tarafından Balkanların geleceğinin Avrupa Birliği'nde olduğu ilan edildi. Ancak, 2023 yılına gelindiğimizde, Hırvatistan dışında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan hala AB üyesi değiller ve net bir katılım tarihi belirlenmemiştir. 2004 genişlemesinde Romanya ve Bulgaristan'ın, 2013'te ise Hırvatistan'ın AB'ye üye olmasına rağmen Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek henüz aday statüsündedir (European Commission, 2003, pp. 1-3). Ancak Kuzey Makedonya'nın AB yoluna ilerlemesi için Bulgaristan'ın anayasa değişikliği yapması ve Bulgarlar azınlık olarak anayasasına dahil etmesi gerekmektedir. Bu durum, bu ülkelerin AB üyeliği arayışında karşılaştıkları karmaşık ve sürekli zorlukları göstermektedir.

Komünizm ve merkezi planlı ekonomilerden demokrasi ve piyasa liberalizmine geçiş, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında farklılıklar olsa da eski Yugoslavya'nın ardılı devletler dahil olmak üzere çoğunun işlevsiz kurumlara sahip zayıf devletler olarak kalmalarına neden olmuştur (Kmezic, 2015, pp. 5-6). Batı Balkan ülkelerindeki kurumsal zayıflık, ilerleme ve refah için gerekli olan sağlam ve istikrarlı kurumların gelişimini engelleyen faktörlerle

ilişkilendirilebilir. Bu faktörler arasında siyasi irade eksikliği, yaygın yolsuzluk, sınırlı yönetim kapasitesi ve süregelen etnik gerilimler bulunmaktadır.

Batı Balkanlar, bölgede barışın korunmasında ilerleme kaydetmiş olsa da hala çözülemeyen bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Etnik gerilimler ve geçmişten gelen anlaşmazlıklar, bölgenin istikrarını tehdit etmektedir. Ayrıca, işsizlik oranları yüksek ve ekonomik kalkınma düzeyi düşüktür. Yolsuzluk ve kurumsal zayıflık, hükümetlerin etkili yönetim sağlamasını engellemekte ve reform çabalarını sınırlamaktadır. Bunların yanı sıra, bazı bölgelerde hala toprak anlaşmazlıkları devam etmektedir. Bu sorunların çözülmesi, Batı Balkan ülkelerinin istikrarlı bir gelecek inşa etmeleri ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine ulaşmaları için önemli bir adımdır.

3. Etnik Temizliğe Karşı NATO'nun Mücadelesi

Yugoslavya'nın 1991-1999 yılları arasında parçalanması, yakın tarihin en önemli ancak en az anlaşılmiş trajedilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Finlan, 2004, pp. 7-17). Bu süre zarfında, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Doğu Avrupa, komünizmin yıkımının ötesine geçme fırsatını elde etti. Ancak Balkanlar gerilemeye başladı. Balkan krizi, büyük acılara yol açmanın yanı sıra, kilit uluslararası figürlerin itibarını da zedeleme sebebiyle önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1990'da Yugoslavya'nın çeşitli cumhuriyetlerinde milliyetçilik yükselmeye başladı. Hırvatistan örneğinde, milliyetçi lider Franjo Tudjman'ın seçilmesi, Hırvatistan'da yaşayan yarım milyon Sırp arasında büyük bir korku uyandırdı (Finlan, 2004, pp. 7-17). Sırbistan'da Miloseviç seçim kampanyası için Yugoslavya Federal Bankası'ndan yaklaşık 2 milyar doları zimmetine geçirdi ve ardından Cumhurbaşkanı oldu (Finlan, 2004, pp. 7-17) Bu milliyetçi liderlerin ortaya çıkması, bölgedeki gerilimleri artırmış ve çatışmaların tırmanmasına yol açmıştır. Yugoslavya'nın parçalanmasında ve sonraki şiddetli çatışmalarda milliyetçilik dalgasının kritik bir rol oynadığı görülmektedir.

Yugoslav federasyonunun dağılması, Bosna'da Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar dahil olmak üzere etnik gruplar arasındaki hassas dengeyi bozdu (Vanderbilt, 2009, pp. 106-122). Bosna'nın bağımsızlığının ilanı, Sırp güçlerinin kuzeydoğu Bosna'da geniş çaplı bir saldırı başlatarak etnik olarak karışık birçok köyü ele geçirmesi ve Sırp olmayan sakinleri zorla yerinden etmesiyle düşmanlıkların başlangıcına sebep oldu. Uluslararası aktörlerin kararlı bir şekilde harekete geçmemesi, şiddetin tırmanmasına ve etnik temizlik gibi zulümlerin devam

etmesine yol açmıştır. Bu müdahale eksikliği, Bosna'da yaşanan acıları önlemek veya hafifletmek için kaçırılmış bir fırsat olarak görülebilir.

NATO'nun Kosova'da Slobodan Miloseviç rejimine karşı askeri güç kullanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra NATO'nun Güneydoğu Avrupa'daki angajmanının en çok tartışılan yönlerinden biri olmuştur (Latawski & Smith, *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*, 2003, pp. 11-14) Kosova'daki savaş, 1990'ların sonlarında Miloseviç liderliğindeki Sırp güçleri ile etnik Arnavutların bağımsızlık için mücadele eden Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) arasında karmaşık ve acımasız bir çatışma olarak patlak vermiştir. Bu çatışma sırasında her iki taraf da yaygın etnik temizlik, zorla yerinden etme ve katliamlar gibi zulümler işlemiştir. Uluslararası toplum, krize uygun bir yanıt bulmakta zorlanmış ve sonuç olarak 1999'da NATO'nun müdahalesine yol açılmıştır. Bu müdahale, tartışmalara rağmen, savaşın sona ermesine ve Kosova'nın 2008'de bağımsız bir devlet olarak ilan edilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

NATO'nun Batı Balkanlar'daki rolü, bölgedeki etnik temizlik girişimlerine karşı aldığı tavrı içerir. Bu, özellikle 1990'ların sonunda Kosova'da yaşanan etnik temizlik krizine karşı yürütülen NATO müdahalesi ile net bir şekilde görülmüştür. NATO, uluslararası topluluğun genelde katılımı ve desteğiyle, bölgedeki etnik çatışmaları ve insan hakları ihlallerini durdurmayı hedefleyen askeri bir operasyon başlattı. Bu operasyon, özellikle Kosova'da etnik çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesinde önemli bir rol oynadı. NATO'nun bu tavrı, Batı Balkanlar'daki barış süreçlerinde önemli bir aktör olarak konumunu pekiştirdi ve bölgedeki etnik milliyetçilik ile ilgili çatışmalara karşı duruşunu netleştirdi. Ayrıca, bu müdahale, NATO'nun uluslararası toplum tarafından kabul edilen insan hakları ve hukukun üstünlüğüne olan bağlılığını da teyit etmiştir.

Bu süreçte, uluslararası toplumun Kosova'ya müdahalesi ve yönetimde daha fazla rol almasıyla birlikte odak noktası, devlet kurumlarının inşası ve işlevsel hale getirilmesi üzerine kaymıştır. Kosova'nın bağımsızlık süreci, yıllar süren müzakereler, uluslararası destek ve devlet kurma çabalarıyla şekillenmiştir (Krasniqi, 2014, p. 236)

NATO'nun bölgedeki etkisi, aynı zamanda bölge ülkeleri arasında işbirliğini teşvik etme ve demokratik reform süreçlerine destek olma yönünde de önemli bir faktördür. NATO üyelik süreci, Batı Balkan ülkeleri için güvenlik, ekonomik kalkınma ve demokratik normlara uyum sağlama açısından önemli bir hedef olmuştur. Üyelik süreci, reformları teşvik etmiş, bölge ülkelerinin demokratik kurumlarını güçlendirmiş ve insan hakları standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmuştur.

Ancak, NATO'nun bölgedeki etkisiyle birlikte bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bölgedeki NATO üyeliği konusunda bölünmeler ve ilişkilerin karmaşıklığı söz konusu olmuştur. Bazı bölge ülkeleri NATO'ya katılmayı hedeflerken, Sırbistan NATO üyeliğine karşı çıkmış ve farklı dış politika tercihleri göstermiştir. Bundan dolayı, NATO'nun bölgedeki uzun vadeli etkisi ve çözüm süreçlerindeki rolü hala belirsizdir. Özellikle Bosna ve Kosova, NATO üyeliğine başvurmalarına rağmen tam üye olmamaları bölgedeki NATO'nun varlığın tehdit altında alınmaktadır. Bazı eleştirmenler, NATO'nun bölgede sürdürdüğü politikaların yetersiz olduğunu ve daha fazla çaba göstermesi gerektiğini savunurken, diğerleri NATO'nun etkisini fazla müdahaleci olarak değerlendirmektedir. Fakat genel olarak NATO'nun varlığı, bölgede istikrarı ve güvenliği sağlamaya yönelik bir güvence olarak görülmektedir.

Ancak bu varlığı etnik milliyetçilik politikaları üzerindeki etkisinin çok sınırlı olduğu söylenebilir. Etnik milliyetçilik, Batı Balkanlar'daki çatışmaların temel nedenlerinden biri olmuş ve NATO'nun müdahalesiyle çatışmalar durdurulmuştur. Ancak, Batı Balkanlar'da hala devam eden etnik milliyetçilik sorunu, bölgenin istikrarı ve uzlaşma sürecini etkilemeye devam etmektedir. Etnik gruplar arasındaki ayrılıkçı eğilimler, ulusal kimliklerin güçlendirilmesine ve bölgesel aidiyet duygusunun zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu durum, bölgedeki siyasi istikrarsızlığın artmasına ve uzun vadede barış süreçlerinin engellenmesine neden olabilir. Dolayısıyla, etnik milliyetçilikle mücadele etmek ve uzlaşma sürecini teşvik etmek, daha çok bölgesel liderlerin ve uluslararası toplumun ortak çabalarına bağlıdır.

4. Değişen Güvenlik Ortamında Dış Aktörlerin Batı Balkanlar Üzerindeki Etkisi

Dış aktörlerin Batı Balkanlar üzerindeki etkisi son yıllarda giderek artmıştır. Bu aktörler arasında özellikle Çin ve Rusya, bölgedeki ekonomik ve politik çıkarları nedeniyle dikkat çekmektedir. Batı Balkanlar, Akdeniz ve Güney Avrupa'nın güvenliği için stratejik bir öneme sahip olduğundan aktörlerin etkisi bu bölgede dikkate değer bir rol oynamaktadır (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu nedenle Rusya Çin gibi dış aktörler Batı'nın bölgedeki etkisini dengelemek veya sınırlamak için çeşitli stratejiler uygulamaktadır.

Sırbistan, Avrupa Birliği'ne (AB) entegrasyon sürecinde ilerlemeye çalışırken aynı zamanda Rusya ile ekonomik ve stratejik işbirliğini de geliştirmiştir. Ancak, AB ile müzakerelerin açılmış olmasına rağmen, Sırbistan'ın AB'ye entegrasyon sürecindeki ilerlemesi beklenenden daha az olmuştur. Bu durum, AB-Rusya ilişkilerinde yaşanan dalgalanmaların, Batı Balkanlar'ın AB'ye olan eğilimlerini nasıl etkileyebileceği konusunda önemli bir gözlem sağlar (Zoric, 2017, pp. 14-15). Rusya'nın Sırbistan üzerindeki etkisi, enerji sektöründe devlet

destekli şirketlerin rolü ve askeri yardım da dahil olmak üzere çeşitli yollardan gözlemlenmiştir. Bu etki, Sırbistan'ın Rusya'yla olan tarihi ve kültürel bağlarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Rusya Sırbistan'a askeri yardımda bulunup Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Kosova konusunda Sırbistan'ın pozisyonunu desteklemektedir. Bununla birlikte, Rusya'nın etkisi Batı Balkanlar'ın tamamında uniform değildir ve Rusya'nın bölge üzerindeki etkisi, halkın Rusya'ya yönelik genel algıları ve yerel liderlerin Rusya'yla olan ilişkilerine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişmektedir.

AB-Rusya ilişkilerindeki dalgalanmaların bir başka örneği, Hırvatistan'ın Rusya ile olan ilişkilerine etkisidir. Hırvatistan'ın Rusya ile ilişkisi zamanla AB'nin resmi dış politika söylemiyle daha uyumlu hale gelmiştir ve AB-Rusya ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde, Hırvatistan'ın Rusya ile olan ilişkileri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu durum, AB'nin etkisini ve Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyon sürecini vurgulamaktadır. Bu durum, AB'nin etkisinin ve Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyon sürecinin önemini öne çıkarıyor. Ancak bu aynı zamanda, bölgenin AB, ABD ve NATO ile Rusya arasında bir çekişme alanı haline geldiğini de gösteriyor. Böylece, Batı Balkanlar'ın bir tür soğuk savaş arenası olarak kabul edilebileceği argümanını ileri sürmek mümkün olabilir.

Son dönemde Çin de ekonomik etkisini genişletmek suretiyle Batı Balkanlar'ın ilgi odağı haline gelmiştir. Çin'in "Kuşak ve Yol" inisiyatifi çerçevesinde büyük altyapı projelerini finanse etmesi ve büyüleyici ekonomik potansiyeli, bölgedeki varlığını artırmaktadır. Örneğin, Çin'in Piraeus Limanı'ndaki yatırımları ve Belgrad-Budapeşte hızlı tren projesi gibi inşaat projeleri, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, ekonomik etkinin yanı sıra, Çin'in Batı Balkanlar'da yükselen bir politik etkisi olduğunu da belirtmek önemlidir.

Bu faktörler, Batı Balkanlar'ın küresel jeopolitik manzaradaki rolünü ve bölgenin karmaşıklığını vurgulamaktadır (Zoric, 2017, pp. 14-15). Dolayısıyla, dış aktörlerin, özellikle de Çin ve Rusya'nın Batı Balkanlar üzerindeki etkisi, bölgedeki politik ve ekonomik dinamikleri önemli ölçüde etkilemekte ve bölgenin gelecekteki yönelimini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu aktörlerin bölgedeki eylemleri ve stratejileri, Batı Balkanlar'ın gelecekteki güvenlik ortamını ve bölgenin Avrupa ve Atlantik entegrasyon süreçlerini derinden etkileme potansiyeline sahip olan aktörler.

Rusya'nın etkisi genellikle enerji ve askeri işbirliği aracılığıyla, Çin'in etkisi ise genellikle ekonomik yatırımlar ve altyapı projeleri aracılığıyla hissedilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve AB ise demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin savunulması ve yayılmasında rol oynamaktadır. Ancak, Batı Balkanlar'ın dış aktörlerin

çıkarlarının kesişim alanında olması, aynı zamanda bölgedeki politik ve ekonomik istikrarsızlıkların bir nedeni olabilir (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu durum, bölgenin stratejik önemini ve karşılaştığı güvenlik sorunlarını vurgulamaktadır. Bu nedenle, bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlamak ve sürdürmek için dış aktörlerin bölgedeki etkinliklerinin, etkilerinin ve çıkarlarının dikkatlice incelenmesi gerekliliğine ortaya koymaktadır.

Bu durum, Batı Balkanlar'ın küresel jeopolitik manzaradaki stratejik konumunu ve dış aktörlerin bölgedeki etkinliklerinin ve etkilerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle, Rusya'nın Slav ve Ortodoks kimliğine dayalı tarihsel ve kültürel bağları ve Çin'in ekonomik gücü ve altyapı yatırımları, her iki ülkenin de etnik grupların politikalarını ve tutumlarını etkileyebileceği potansiyel bir etki yaratmaktadır. Rusya ve Çin, Sırbistan üzerinde, tarihsel ve kültürel bağlar ile ekonomik güç ve altyapı yatırımları aracılığıyla etkili olmuşlardır. Öte yandan, ABD ve NATO, Arnavutluk üzerinde etkisini artırmaya çalışırken, özellikle askeri işbirliği ve demokratik reformları destekleme yoluyla etkili olmuşlardır. Bu dış etkiler, etnik milliyetçilik düzeylerini de etkilenmiştir. Bu güçler, kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki etnik grupları destekleyerek veya onlarla işbirliği yaparak etnik gerginlikleri tırmanıp iki kutuplu bir bölge oluşturma çabasını göstermektedir. Bu iki kutuplu etki, etnik milliyetçiliğin ön planda olmasına ve bölgedeki gerginliklerin artmasına yol açmıştır.

Bu durum, Batı Balkanlar'ın karmaşıklığını ve dış aktörlerin etkisini göstermektedir. Hem Rusya ve Çin hem de ABD ve NATO'nun bu bölge üzerindeki etkileri, etnik milliyetçiliği ve bölgesel güvenlik dinamiklerini şekillendirip Batı Balkanlar'daki politik ve güvenlik ortamını daha da karmaşık hale getirebilir ve bölgenin yönetilmesi ve istikrarının sağlanması için daha stratejik ve dikkatli bir yaklaşım gerekliliğine ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Batı Balkanlar'da barış ve istikrarın sağlanması, sadece bölgesel ve küresel aktörlerin eylemleriyle değil, aynı zamanda etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin etkisi arasındaki etkileşimin anlaşılması ve yönetilmesiyle de mümkün olabilir.

5. Etnik Milliyetçilik ve İkili Anlaşmazlıklar

5.1. Kosova - Sırbistan Anlaşmazlığı

Balkanlar ve özellikle Kosova, sınırların milliyetlere göre belirlenmemiş olması nedeniyle karmaşık politik ve etnik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum, Kosova'nın son yüz yıl boyunca Avrupa'nın en problemlili bölgelerinden biri olmasına neden olmuştur. Özellikle Arnavutlar, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklar nedeniyle Sırlarla sürekli çatışma halindedir. Bu uyumsuzluk, bir dizi sorunun çözümünü engellemekte ve bölgedeki istikrarsızlığı sürekli hale

getirmektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75). Bağımsızlığını kazanan Kosova'nın sorunları, bağımsızlık sonrasında bile devam etmektedir. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlık kazanmasına rağmen, etnik ve politik çatışmaların ve sınırların yeniden belirlenmesinin zorluklarını göstermektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75).

Kosova Savaşı, çeyrek milyon insanın ölümüne, binlerce insanın yerinden edilmesine ve bölge genelinde yaygın bir yıkıma yol açan eski Yugoslavya Federasyonu'nun on yıl süren parçalanması olan Balkan çatışmasındaki en son trajediyi temsil etmektedir.

Kosova Savaşı ve sonrasında yaşananlar, etnik milliyetçiliğin ciddi ve trajik sonuçlarının çarpıcı bir örneğidir. Yugoslavya'nın parçalanması ve Kosova Savaşı'nın yıkıcı etkileri, etnik gruplar arasındaki gerilimlerin ve milliyetçilik duygularının nasıl kontrolden çıktığını ve geniş çapta yıkıma yol açabileceğini göstermektedir.

Eski Yugoslavya'daki Sırp milliyetçiliği, Aleksandar Rankovic'in Sırplaştırma politikalarıyla birleştiğinde, Kosova'nın Arnavut nüfusunu hedef alan geniş çaplı insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Bu politikalar, keyfi tutuklamalar, işkence ve yargısız gözaltıları içeriyordu ve çoğu Arnavut aileye doğrudan etki ediyordu (The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned, 2000, pp. 19-42). Bu baskı, Sırp milliyetçiliği ve etnik temizlik politikaları uygulayan Slobodan Miloseviç döneminde zirveye ulaştı. Kosova Savaşı sırasında, Miloseviç'in emri altındaki Sırp güvenlik güçleri, Kosova'nın Arnavut nüfusuna karşı acımasız bir etnik temizlik kampanyası yürüttü. Bu kampanya, kitlesel cinayetler, tecavüzler ve zorla göç etmeye zorlanan sivillerin yanı sıra Arnavutların evlerinin, camilerinin ve diğer kültürel mekanlarının tahrip edilmesini de içeriyordu (The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned, 2000, pp. 19-42). Sırbistan'ın eski Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç, Kosova Savaşı sırasında savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlemiş olarak kabul edilmektedir. Emri altındaki Sırp güvenlik güçleri Kosova'nın Arnavut nüfusuna karşı acımasız bir etnik temizlik kampanyası yürütmüştür. Bu durum, Batı Balkanlarda etnik milliyetçiliğin ne kadar zararlı ve yıkıcı olabileceğini göstermektedir. Kosova Savaşı ve sonrasında yaşananlar, etnik milliyetçiliğin, etnik çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin insanların yaşamlarına ve toplumların yapılarına verdiği zararı gösteren bir örnektir. Kosova Savaşı sırasında ve sonrasında, AB'nin bölgedeki kriz yönetimi kabiliyetlerinin sınırlamaları ve zorlukları birçok eleştiriye konu olmuştur. Kosovalı Arnavut toplumu, Sırp yetkililer tarafından sağlanan hizmetlerin yetersizliği karşısında, kendi paralel sistemini oluşturma ihtiyacı hissetmiştir (Batora, Osland, & Peter, 2017, pp. 6-7). AB'nin Kosova'daki kriz yönetimine ilişkin eleştiriler, özellikle 2008 yılında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) misyonunun konuşlandırılmasındaki gecikmeler ve koordinasyon eksikliği

üzerinde yoğunlaşmıştır (Batora, Osland, & Peter, 2017, pp. 6-7). Bu durum, AB'nin kriz yönetimindeki bazı temel zorlukları göstermektedir. AB hem iç hem de dış krizlerde hızlı ve etkili bir şekilde müdahale etmek için gerekli koordinasyon ve kapasiteyi sağlamada çoğu zaman yetersiz kalabilmektedir (Latawski & Smith, The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security, 2003, pp. 11-14). AB'nin Kosova krizine yanıtı, özellikle üye devletler arasında mutabakatın olmadığı durumlarda, daha koordineli ve etkili bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Ayrıca, AB'nin askeri yeteneklerinin eksikliği, askeri müdahaleler için NATO'ya güvenmek zorunda kalmıştır, bu da AB'nin krizleri bağımsız ve etkili bir şekilde yönetme kapasitesi konusunda soru işaretleri yaratmaktadır (Latawski & Smith, The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security, 2003, pp. 11-14). Bu tür durumlarda, AB'nin üye devletler arasında daha iyi koordinasyon sağlaması ve daha etkili, hızlı ve bağımsız bir şekilde hareket etme kapasitesini geliştirmesi gerekmektedir. Kosova çatışması ve sonrasındaki durum, bu ihtimamı vurgulayan önemli bir örnektir. Bosna müdahalesine de AB yetersiz kalmıştır. Her iki durumda da etnik ve milliyetçi gerginlikler, şiddetli çatışmalara ve büyük insani krizlere yol açmıştır. Ayrıca, her iki durumda da uluslararası topluluğun, özellikle AB'nin müdahalelerinin etkinliği ve zamanlaması eleştirisi konusu olmuştur. Ayrıca bu durumlar, bölgedeki insanların AB'ye olan güvenlerini yitirmelerine de yol açmıştır. AB'nin bu tür durumlara karşı daha etkin bir müdahalede bulunabilmesi için askeri kapasitesini, koordinasyonunu ve üye devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözme kabiliyetini geliştirmesi gerekmektedir.

Pek çok araştırmada, Kosova'nın tam bağımsızlığını kazanması durumunda bu tür sorunların sona ereceği öngörülmektedir. Fakat, bağımsızlık, birçok durumda bir çözüm olarak görülse de, Kosova'nın durumu bu genellemeyi reddediyor. Kosova'nın bağımsızlık talebine karşı çıkan ve bu talebi kabul etmeyen komşu devletler ve diğer güçlü aktörler nedeniyle, Kosova'nın tam bağımsızlık elde etmesi oldukça zor görünmektedir. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlığının hem yerel hem de bölgesel düzeyde bir dizi sorunu çözemeyeceğini ve yeni sorunlara yol açabileceğini göstermektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75). Son yıllarda Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkiler, Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanımayı reddetmesi ve Kosova'nın devlet olma niteliğini zayıflatmak için aktif olarak çalışması nedeniyle gerginleşmiştir. Sırp hükümeti ayrıca savaş suçlularını yüceltmek ve Srebrenitsa katliamını inkâr etmek gibi milliyetçi politikalar izleyerek bölgedeki gerilimi daha da arttırdı. Ayrıca Kosova'da demokrasi ve hukukun üstünlüğü açısından bir gerileme yaşanmış, yolsuzluk, organize suçlar ve yargıya siyasi müdahale AB ile bütünleşme yolunda ilerlemeyi engellemiştir.

Bu zorluklar, Balkan bölgesinin kırılğanlığının devam ettiğini ve hem bölgesel aktörlerin hem de uluslararası toplumun bu sorunları ele almak için sürekli çaba sarf etmesi gerektiğini göstermektedir.

5.2. Makedonya'nın İsim Anlaşmazlığı ve Prespa Antlaşması

Etnik milliyetçilik, özellikle Makedonya gibi çeşitli etnik grupları barındıran ülkelerde sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Çeşitli etnik grupların varlığı, toplumda çeşitliliği ve kültürel zenginliği teşvik ederken, aynı zamanda çatışma ve bölünme potansiyeli de taşır. Etnik milliyetçilik, bir etnik grup üyelerinin, diğer grupların aleyhine kendi grubunun çıkarlarını önceliklendirdiği ve kendi gruplarının üstünlüğü ve hakimiyetini vurguladığı bir ideolojidir. Makedonya, etnik Makedonlar ve etnik Arnavutlar arasında etnik gerginliklerin yaşandığı bir ülke olmuştur. Etnik Arnavutlar, Makedonya'da önemli bir azınlık grubunu oluşturur ve bazı Arnavut milliyetçi gruplar, 90'lı yıllarında daha büyük özerklik veya bağımsızlık talep etmiştir. Ayrıca, etnik Makedonların çoğunlukta olduğu hükümetler, genellikle Makedon milliyetçi söylemi kullanarak Arnavutların taleplerini reddetmişlerdir. Kuzey Makedonya'nın isim sorunu nedeniyle AB ve NATO'ya üyelik sürecinde 30 yıl kaybetmesi, çok etnikli bir toplum olan Kuzey Makedonya'da etnik milliyetçiliğin artışına sebep olmuştur.

233

İsim sorunu, Makedonya'nın milliyetçi politikalarını ve etnik gerginlikleri daha da kötüleştirmiştir. "Makedonya" isminin kullanılmasına Yunanistan'ın itiraz etmesi, Makedonya'nın milliyetçi söylemini güçlendirmiştir ve Makedonya'nın Avrupa-Atlantik entegrasyon çabalarını engellemiştir. Makedonya'nın dış politikasının nihai hedeflerinden hiçbirine 20 yılı aşkın bir süredir ulaşamamış olması, Balkanlar'daki NATO ve AB alanının tamamlanmamış olmasıyla yakından ilgilidir. Makedonya, 1990'ların sonunda Batı tarafından "Eski Yugoslavya'nın küllerinden doğan en parlak ve olumlu örnek" ve potansiyel bir başarı hikayesi olarak görüldü (Ivanovski, 2013, pp. 49-51) Ancak, 2001'den bu yana, etnik milliyetçilik sorununun ülkeyi 30 yıl geriye bıraktığına dair farkındalık artmıştır. Etnik milliyetçilik, özellikle Makedonyalı Arnavutlar ve Makedonlar arasında pek çok soruna yol açmıştır. Özellikle hükümet 2006-2016 yılları arasında etnik ve tarihi bağlarını vurgulayan milliyetçi bir söylem benimsendi. Gruevski'nin liderliğindeki etnik milliyetçilik, özellikle Skopje 2014 projesi ile belirginleşti. Bu proje, Makedonya'nın başkenti Üsküpü yeniden şekillendirmek için tasarlanmıştı ve çok sayıda heykel, anıt ve hükümet binası inşa edildi. Bu yapıların çoğu, Antik Makedon İmparatorluğu'na ve bu dönemdeki figürlere, özellikle Büyük İskender'e özgü simgeler ve temalar içeriyordu. Bu, Makedonya'nın modern kimliğinin Antik

Makedonya ile bağlantısını vurgulamak ve böylece ulusal bilinci güçlendirmek amacını taşıyordu.

Ancak, Gruevski'nin milliyetçi politikaları, ülke içinde ve dışında birçok eleştiriye neden oldu. İçeride, bu politikalar etnik Arnavut toplumu gibi Makedonya'nın diğer etnik arasında gerilimi artırdı. Bu azınlıklar, kendilerini dışlanmış hissettiler ve Gruevski'nin politikalarının Makedonya'nın etnik ve kültürel çeşitliliğini yansıtmadığını savundular.

Dışarıda, Gruevski'nin milliyetçilik politikaları Yunanistan ile ilişkileri gerdi. Yunanistan, Büyük İskender ve Antik Makedonya'nın mirasının sahipliği konusunda Makedonya ile uzun süreli bir anlaşmazlığa sahiptir. Bu anlaşmazlık, isim sorununu ve Makedonya'nın Avrupa-Atlantik kuruluşlarına entegrasyonunu daha da karmaşıklaştırdı.

Yunanistan ile yaşadığı isim sorunu Kuzey Makedonya'nın Avrupa-Atlantik hedefleri önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Anlaşmazlık, Yunanistan'ın aynı zamanda kuzey Yunanistan'daki bir bölgenin adı olan "Makedonya" adının kullanılmasına itiraz etmesinden kaynaklanıyordu. Anlaşmazlık nihayet 2018 yılında Prespa Anlaşması'nın imzalanmasıyla çözüldü (Prespa Agreement, 2018). Kuzey Makedonya'yı yeni adıyla tanıyarak NATO ve AB'ye entegrasyonunun önünü açtı. Ancak isim konusundaki anlaşmazlık, ülkenin 1991'deki bağımsızlığından bu yana Kuzey Makedonya'da milliyetçi politikalar ve etnik gruplar arası gerilim dalgası yaratmıştı. 2006-2016 yılları arasında iktidarda olan Nikola Gruevski liderliğindeki Kuzey Makedonya hükümeti, ülkenin eski Makedonya ile olan etnik ve tarihi bağlarını vurgulayan milliyetçi bir söylem kullandı. Bu söylem, hükümetin yolsuzluk ve diğer demokratik eksiklikleri ele almadaki başarısızlığı ile birleşince uluslararası toplumdan daha fazla izole olmasına yol açtı. Ancak Prespa Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana (Prespa Agreement, 2018), Kuzey Makedonya, Avrupa-Atlantik entegrasyon çabalarında önemli ilerleme kaydedip yolsuzluk ve diğer demokratik eksiklikleri gidermek için önemli adımlar atmıştır. Etnik milliyetçilik politikaları vazgeçerek ülkenin kalkınması için büyük bir önem arz edildiği en önemli ispatıdır.

6. NATO'nun Batı Balkan'daki Anlaşmazlıkların Çözümündeki Rolü

NATO'nun Batı Balkanlar'daki varlığı, İttifak'ın sırasıyla 1995 ve 1999 yıllarında Bosna Hersek ve Kosova'ya müdahale ettiği 1990'lı yılların başlarına kadar uzanmaktadır. NATO, Kuzey Makedonya'daki Müttefik Uyum Operasyonu'nda olduğu gibi bölgede istikrar sağlayıcı bir rol oynamaya devam etmiştir. NATO'nun bölgeye olan bağlılığının bir sonucu olarak

Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Kuzey Makedonya (2019'da) İttifak'a katılmıştır.

Sırbistan ve Bosna Hersek halihazırda NATO üyeliği arayışında olmasalar da İttifak için önemli ortaklar olmaya devam etmektedirler; Sırbistan bir yandan tarafsızlık politikası izlerken diğer yandan Barış için Ortaklık (BİO) programına aktif olarak katılmaktadır (NATO Report, 2018, pp. 10-11). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Sırbistan, NATO ve Rusya arasındaki ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. Ancak Sırbistan'ın bu dengelemeyi tam olarak gerçekleştirememesi, NATO'nun rolünün önemini daha da belirginleştirmiştir. Sırbistan NATO üyeliğini hedeflememekle birlikte, Barış İçin Ortaklık programına aktif olarak katılarak NATO ile işbirliğine olan bağlılığını göreceli de olsa göstermiştir. Ancak Sırp hükümeti AB'ye evet, NATO'ya hayır demesi olarak görüldüğünden bazı gerginliklere neden olmuş ve bölge için en sorunlu durum yaratmıştır.

Bosna Hersek'in NATO'ya katılma isteği Saraybosna ile Basnadaki olan "Sırp Cumhuriyeti"¹ arasında süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle engellenmektedir. NATO, 2010 yılında Bosna Hersek için bir Üyelik Eylem Planı (MAP) sunmuş ve ülkenin siyasi birimlerinin askeri tesislerinin kontrolünü merkezi hükümete devretmesini şart koşmuştu. Ancak "Sırp Cumhuriyeti"ndeki siyasi elitler buna kesinlikle karşı çıktı. Ekim 2017'de "Sırp Cumhuriyeti" parlamentosu bölgenin askeri tarafsızlığını teyit eden ve NATO entegrasyonuna yönelik her türlü adımı resmen protesto eden sembolik bir kararı kabul etti (NATO Report, 2018, pp. 10-11). Saraybosna ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki iç farklılıkların yanı sıra, Sırbistan'ın bölgedeki etkisi de Bosna Hersek'in NATO üyeliği yolunda ilerlemesini engelleyen bir faktör olmuştur.

Sırp Cumhuriyeti ile yakın ilişkilerini sürdüren Sırbistan, Bosna'nın NATO hedeflerine sürekli olarak karşı çıkmakta ve Bosna'nın entegrasyon çabalarını aktif olarak engellemekle itham edilmektedir. Sırbistan'ın Bosna'nın NATO üyeliğine karşı olan bu tutumu, siyasi söyleminde ve İttifak içindeki lobi faaliyetlerinde açıkça görülebilir. Bu dinamik, Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumlarına tam entegrasyonunu daha da zorlaştırmakta ve ülkenin güvenlik sorunlarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu tür güvenlik sorunları, tüm bölgedeki dengeleri etkileyebilmektedir.

Kremlin, AB ve NATO'nun Batı Balkanlar'daki genişlemesini ulusal güvenlik çıkarları açısından potansiyel bir tehdit olarak görüyor ve bu sebeple daha fazla entegrasyonu engellemeyi hedefliyor. Moskova bu amaca ulaşmak için bölgeyi istikrarsızlaştırmak, Avrupa

¹ Bosa Hersek içinde bulunan Sırp Cumhuriyeti söz konusudur.

karşıtı duyguları körüklemek ve kendi etkisini artırmak gibi çeşitli taktikler kullanmaktadır. Propaganda ve dezenformasyon bu çabalarında önemli bir rol oynamaktadır (Eisentraut & Leon, 2018, p. 2).

Dimitar Bechev'e göre yakın zamanda yayımlanan "Rakip Güç: Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'daki Etkisi" adlı kitabında, Rusya'nın yumuşak güç operasyonlarının en önemli başarısı, ulusal seçimler veya güvenlik politikası kararları gibi siyasi olaylar üzerindeki doğrudan etkilerinden ziyade, siyasi söylemi Rusya'nın çıkarlarına uygun bir şekilde şekillendirme becerisi olduğunu belirtir (Eisentraut & Leon, 2018, p. 2).

Batılı ülkelerin güçlü desteğine rağmen, Batı Balkanlar'daki NATO genişleme süreci, Bosna Hersek'teki iç çatışmalar ve ikili anlaşmazlıklar nedeniyle dengesiz bir seyir izlemiştir. Son seçim zaferleri ve canlanan Fransız-Alman liderliğiyle popülaritesi düşük parti ve liderler, bölgeye AB ile daha yoğun entegrasyon için umut aşılmuştur (Mujanovis & Vracic, 2017, pp. 3-6). Ancak Trieste'deki Batı Balkanlar Zirvesi'nde verilen taahhütler, gelecekteki entegrasyon potansiyelinin sadece küçük bir göstergesidir. Zaman içerisinde, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde geçmişten edindiği tecrübeleri ne derece etkin bir şekilde yeni politikalarına yansıtılabildiğini gözlemleme fırsatı bulacağız. AB, iç krizlerle başa çıkma yeteneğini kanıtlamış olsa da dış ilişkilerinde siyasi istikrarı ve politikaların uygun kombinasyonunu bulmakta zorlanmıştır (Mujanovis & Vracic, 2017, pp. 3-6). NATO ise Batı Balkanlar'ın entegrasyon sürecinde anahtar bir aktördür. NATO'nun genişleme hedefi esas olarak bölgesel istikrarı güçlendirmek ve potansiyel çatışmaları önlemektir. Bununla birlikte, NATO'nun bu genişleme süreci, Bosna Hersek'teki iç çatışmalar ve ikili anlaşmazlıklar nedeniyle engellenmektedir. Ayrıca Kosova'nın da bazı NATO üyeleri tarafından tanınmamasından dolayı engellenmiş durumunda. Bu durum, NATO'nun ve daha geniş olarak Batı'nın, Batı Balkanlar'daki iç politika ve ikili anlaşmazlıkları yönetmedeki yeteneğini sorgulamaktadır. Ayrıca, bu, Batı'nın, bölgenin AB ve NATO'ya entegrasyonunu destekleme çabalarında daha etkin bir strateji benimsemesi gerektiğini göstermektedir. Kosova ve Bosna Hersek'in NATO'ya entegrasyonu başarılı olursa, bu, Batı'nın etkisini bölgede güçlendirebilir ve NATO'nun genişlemesine ivme kazandırabilir. Bununla birlikte, eğer bu süreç başarısız olursa, Batı'nın etkisi zayıflayabilir ve Rusya gibi diğer aktörlerin bölgedeki boşluğu doldurup etkisini artırabilir.

NATO, Sırbistan ve Kosova arasında diyaloga aracılık etmeye çalışmaktadır. İlişkiler hala gergin olsa da, her iki ülkenin de gelecekte Avrupa Birliği'ne katılma isteği, onları en azından olası bir çözüm bulmaya yönlendiriyor (NATO Report, 2017, pp. 8-9). Fakat NATO'nun, Sırbistan ile ne kadar işbirliği yapmak istediğine karar vermesi ve Sırbistan-Kosova

anlaşmazlığına yönelik tutumunu gözden geçirmesi gerekmektedir (NATO Report, 2017, pp. 8-9). Bu bağlamda, NATO'nun Sırbistan'a karşı bölgede daha sert bir tutum sergilemesi gerektiği öne sürülebilir. NATO'nun daha sert bir duruş alması Kosova ve Bosna Hersek ile olan ilişkilerinde daha olumlu adımlar atma konusunda zorlayabilir. Sırbistan'ın bölgedeki etkisi dikkate alındığında, NATO'nun sert bir tutum alması, Sırbistan'ı bölgedeki diğer ülkelerle daha yapıcı bir ilişki kurmaya ve Balkanlar'ın genel istikrarına katkıda bulunmaya yönlendirilebilir. Bu, Sırbistan'ın NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecini de hızlandırabilir.

Örneğin, bölge, Soğuk Savaş sonrası dönemde de önemli siyasi ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak, NATO'nun müdahalesi bölgede barışı koruma güçlerinin konuşlandırılmasını sağlamıştır. O günden bu yana NATO, Batı Balkanlar'da istikrar sağlayıcı bir güç olarak yer almayı sürdürmüş ve bölgesel güvenliği ve istikrarı desteklemiştir. İttifak ayrıca, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa-Atlantik topluluğuna entegrasyonunu genişleme süreci yoluyla aktif olarak desteklemektedir. Ancak, şimdiye kadar sadece 1999'dan beri kurulan statükonun geçici istikrarını koruyabilmiştir. Buna karşın, bölge, etnik milliyetçilik gerginlikleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik az gelişmişlik ve Rusya'nın etkisi gibi çok sayıda ciddi sorunla karşılaşmaya devam etmektedir, ki bu sorunlar bölgenin istikrarlı ve refah bir geleceğe doğru ilerlemesini engellemektedir.

AB'nin de diğer tarafta bölgedeki işbirliğini artırma çabalarına rağmen, eski sorunlar istikrarın önündeki engeller olarak durmaktadır. Berlin Konferansı'nda Balkan liderleri, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, sivil toplum katılımı ve medya çoğulculuğunun yanı sıra, ikili sorunların çözülmesi, uzlaşmanın teşvik edilmesi ve ulaşım ve enerji gibi alanlarda bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki çabalarını yoğunlaştırma sözü verdiler. Ancak Mirel'in de belirttiği gibi, Selanik'ten bu yana düzenlenen konferanslarla kıyaslandığında, Berlin Konferansı'nın Avrupa'nın önde gelen gücünün kalbinde gerçekleşmesi ve Şansölye tarafından toplanması dışında yeni bir durum yok (Mirel, *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*, 2018, p. 12). Daha sonra Viyana, ulaşım ve enerji ağlarına odaklanarak, "bağlanabilirlik gündemi"ni oluşturdu ve liderlerin ikili sorunların çözümüne yönelik bir tüzüğe imza atmalarını sağladı (Mirel, *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*, 2018, p. 12). Ancak genellikle asıl sorunlar göz ardı edilmektedir. AB'nin yaklaşımı, bölgedeki işbirliğini artırarak eski sorunların çözüleceği yönünde bir politika sürmeye çalıştığı görünmektedir. Ancak, ne yazık ki, bölgedeki etnik ve sınır sorunları sadece geçici olarak istikrara kavuşturmuşlardı. Dünya konjonktüründeki değişiklikler, bölgedeki eski sorunları ön plana çıkarabilir ve tüm bölgeyi

yeniden şekillendirebilir. Çünkü bölgedeki etnik ve siyasi çatışmaların derin kökleri bulunuyor ve bu durum çözüm sürecini zorlaştırıyor. Bu durumda NATO ve AB'nin devreye girmesi hem bölge ülkelerinin hem de bölge dışındaki aktörlerin kabul edebileceği tarafsız ve adil bir çözüm bulmada kritik bir rol oynayabilir. NATO'nun güçlü bir varlık göstermesi ve AB'nin bu sürece daha fazla dahil olması, hem mevcut çatışmaların çözülmesine yardımcı olabilir, hem de yeni sorunların çıkmasını önleyebilir.

Mesela Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği, bölgede istikrarını sağlamak bakımından önemli bir etki yarattı. Ülkenin 2020'deki ittifaka katılımı, sadece Yunanistan ile isim konusundaki uzun süreli anlaşmazlığın sona erdiğine işaret etmekle kalmadı, aynı zamanda Kuzey Makedonya'nın Batı entegrasyonuna ve güvenliğine olan bağlılığını da güçlendirdi. Bu hamle, bölgedeki istikrarın artmasına yardımcı oldu ve Bosna ve Kosova gibi diğer ülkeleri NATO ile daha yakın ilişkiler kurmaya teşvik etti. Kuzey Makedonya'nın üyeliği, NATO'nun Batı Balkanlar'da demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve güvenliği güçlendirme çabalarına olan bağlılığını da sürdürdüğünü gösterdi. Ancak ülkenin NATO üyeliğinin komşularıyla, özellikle de ittifak dışında kalan ve Rusya ile yakın bağlarını sürdüren Sırbistan ile ilişkilerini nasıl etkileyeceği henüz belirsiz.

Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği, toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasında ve etnik gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynadı. Ülke, nüfusunun yaklaşık dörtte birini Arnavutların oluşturduğu çok çeşitli bir nüfusa sahip. NATO üyeliği öncesi Makedonya'da, etnik Arnavutlar ve etnik Makedonlar arasında önemli gerginlikler ve çatışmalar yaşandı. Ancak NATO'nun ülkedeki varlığı bu gerilimleri azaltmaya ve etnik gruplar arası işbirliğini teşvik etmeye yardımcı oldu. NATO, ayrıca Kuzey Makedonya'ya, özellikle komşularıyla geçmişte yaşanan çatışmalar göz önüne alındığında, güvenlik ve istikrar duygusu sağladı. NATO'ya katılarak Kuzey Makedonya, olası bir saldırıya karşı caydırıcı bir unsur olarak hizmet eden ve aynı zamanda kendisine değerli güvenlik yardımı ve desteği sağlayan güçlü ve güvenilir bir ittifakın parçası haline geldi.

Sonuç

Makale, "Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü" başlıklı kompleks bir konuyu inceliyor. Bu bağlamda, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçilik ile dış aktörlerin (özellikle Çin ve Rusya) etkisi ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısının derecesini sorguluyor.

Etnik milliyetçiliğin zararlı etkileri titizlikle incelenmiş ve bölgedeki çatışmaların karmaşık ve tarihsel kökenlerine ışık tutulmuştur. Bu inceleme, daha geniş jeopolitik bağlamın yanı sıra söz konusu ülkelerdeki iç dinamikleri de dikkate alarak bu meseleleri ele almak için kapsamlı bir yaklaşıma duyulan kritik ihtiyacı vurgulamıştır.

İlk olarak, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliğin ve geçmiş çatışmaların etkisi belirgin bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkeler ve etnik gruplar arasındaki tarihsel anlaşmazlıklar, bölgedeki istikrar ve işbirliği çabalarını zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra, dış aktörlerin, özellikle Rusya ve Çin'in, kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda bölgedeki gerilimleri tırmandırmaya çalıştıkları görülmüştür.

Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki etkisi, uluslararası siyaseti yeniden şekillendirirken, Balkanlar'ın istikrar ve güvenliği üzerinde derinleşen bir etkiye sahip olmuştur. Rusya, özellikle enerji, silah satışları ve ekonomik yardım aracılığıyla Balkanlar'daki Sırbistan üzerinden etkisini güçlendirmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Çin, "Bir Kuşak Bir Yol" girişimi aracılığıyla altyapı yatırımlarını artırarak ve bölgedeki ülkelerle stratejik ortaklıklar kurarak ekonomik nüfuzunu artırdığını sonucuna varılmıştır.

ABD'nin NATO üzerinden Kosova ve Arnavutluk'u desteklerken, Çin ve Rusya'nın geleneksel olarak müttefiki olan Sırbistan'ı desteklemesi, Batı Balkanlar'da bir tür iki kutuplu bölünmeye yol açmıştır. Bu durum, bölgedeki uluslararası ilişkilerin dinamiklerini karmaşıklaştırmış ve güç dengelerini etkilemiştir. ABD'nin NATO üzerinden bölgeye yaptığı destek, Batı değerlerine dayalı entegrasyon ve demokratik reformları teşvik etmeyi amaçladığını çalışmada ileri sürülmüştür. Kosova'nın bağımsızlığına verdiği desteğin yanı sıra, Arnavutluk'un NATO üyeliğini de desteklemiştir. Bu, bölgede daha fazla istikrar ve güvenliğin sağlanmasını hedeflemektedir.

Öte yandan, Çin ve Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesi, bölgedeki etnik milliyetçilik ve geleneksel bağlar üzerine kurulu ilişkileri yansıtmaktadır. Bu iki ülke, Sırbistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemekte ve bölgede daha fazla etkiye sahip olma çabalarını sürdürmektedir. Bu durum, bölgedeki siyasi ve güvenlik dinamiklerini etkileyerek bölünmeyi derinleştirmektedir. İki kutuplu bir bölünme, bölgenin istikrarını ve entegrasyonunu zorlaştırmakta ve potansiyel bir çatışma ortamı yaratmaktadır. Bu nedenle, NATO'nun bölgedeki rolü daha da önem kazanmaktadır. NATO, bölgenin güvenliğini ve istikrarını sağlamak için demokratik reformları teşvik etmeli ve taraflar arasında diyalog ve işbirliğini desteklemelidir.

NATO'nun bölgedeki etkinliği ve katkısı, tarihsel olarak barış süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Özellikle etnik temizlik gibi insani krizlere karşı mücadelede ve Balkanlar'ın

Avrupa-Atlantik entegrasyonu sürecinde NATO'nun önemi büyüktür. Bu, NATO'nun bölgedeki varlığının askeri güvenliği artırmanın yanı sıra politik istikrarı ve ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada NATO'nun Kosova-Sırbistan anlaşmazlığında ve Makedonya'nın isim anlaşmazlığında oynadığı barışçıl aracılık rolü, ittifakın Batı Balkanlar'daki stabilite ve güvenlik çabalarında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu örnekler, NATO'nun sadece askeri bir ittifak olmanın ötesinde, bölgesel bir güvenlik ve istikrar sağlayıcısı olduğunu vurgulamaktadır.

Bölgedeki mevcut ve potansiyel çatışmaların çözümünde etnik milliyetçilikten kaynaklanan gerginliklerin aşılması için NATO'nun rolü ve liderliği kritik önemdedir. Bu, Batı Balkanlar'ın NATO ve AB'ye tam entegrasyonunun bölgenin genel güvenlik ve istikrarına önemli bir katkı sağlayacağını göstermektedir.

Çalışmada, NATO'nun bu süreçlerde oynadığı rolü daha da geliştirebilmek adına bölgedeki mevcut dinamikleri ve etnik milliyetçilik sorununu anlamada önemli bir araç sağlamaya çalışılmaktadır. Ayrıca, dış aktörlerin rolünü ve bölgedeki istikrarsızlıkta ve etnik milliyetçilikteki artışta ne kadar etkili olduklarını vurgulamaktadır.

Özellikle, Rusya ve Çin gibi dış güçlerin, Batı Balkanlar'ın zayıflıklarını ve bölgesel anlaşmazlıklarını kendi stratejik avantajları için kullanma eğilimleri, NATO'nun bölgedeki mevcut ve gelecekteki rolünü etkileyecek önemli bir faktör olduklarını sonucuna varmıştır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın hem NATO hem de AB ile daha derin entegrasyonuna olan ihtiyacını vurgulamaktadır. Sadece bu tür bir entegrasyon, bölgedeki potansiyel çatışma ve gerilimlerin üstesinden gelmek için gerekli olan kapsamlı politik, ekonomik ve güvenlik çözümlerini sağlayabilir.

Öte yandan, etnik milliyetçiliğin olumsuz etkilerini azaltmanın ve daha kapsayıcı ve demokratik bir toplum oluşturmanın, Batı Balkanlar'da daha kalıcı bir barış ve istikrarın anahtarı olduğu sonucuna varılmıştır. NATO'nun bu süreçte oynadığı rol, özellikle etnik çatışmaların çözümünde ve farklı etnik ve ulusal gruplar arasında işbirliğini teşvik etmede kritik öneme sahip olmuştur.

Sonuç olarak, bu makale, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, dış aktörlerin etkisi ve NATO'nun rolü üzerinde durarak, bölgedeki mevcut ve gelecekteki güvenlik ve istikrar çabalarının önemli bir analizini sunmaktadır. Makale, bu kompleks ve çok boyutlu konuları incelerken, Batı Balkanlar'daki çözüm süreçlerinin ilerlemesinde NATO'nun artan bir şekilde önemli ve etkili bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın genel

güvenlik ve istikrarının NATO'nun liderlik ve katkıları olmaksızın tam anlamıyla sağlanamayacağını net bir şekilde vurgulamaktadır

.

Kaynaklar

- Andreychuk, R. (2018). *Security in the Western Balkans*, Brussels: NATO; Parliamentary Assembly Political Committee.
- (2018). *Assessing Russia's Economic Footprint in the Western Balkans Corruption and State Capture Risks*. 2018: Center for the Study of Democracy.
- Ayhan, H. (2010). Arnavut ve Sırp Savlari Baglaminda Kosova'nin Sahipligi Sorunu. *Selcuk Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi*.
- Batora, J., Osland, K., & Peter, M. (2017). The EUs Crisis Management in the Kosovo-Serbia Crises. *EUPAC; Research and Innovation Action*.
- Dabrowski, M., & Myachenkova, Y. (2018). The Western Balkans on the Road to the European Union. *Policy Contribution*.
- Eisentraut, S., & Leon, S. d. (2018). Propaganda and Disinformation in the Western Balkan: How the EU Can Counter Russia's Information Was. *Konrad Adenauer Stiftung*.
- European Commission. (2003). *EU Western Balkans Summit Thessaloniki*. Brussels: European Commission.
- Finlan, A. (2004). *The Collapse of Yugoslavia 1991-99*. UK: Osprey Publishing.
- Hackaj, A. (2017). China and Western Balkans. *Cooperation and Development Institute*.
- Ivanovski, H. (2013). The Macedonia - Greece dispute/difference over the name issue:mitingating the inherently unsolvable. *New Balkan Politics Issue 14, Jurnal of Politics*, 49-51.
- Juvan, N. S., & Grizold, A. (2017). The Complex of Security in Western Balkans; Processes and Issues. *Teorija i preksa let*.
- Kmezcic, M. (2015). *The Western Balkans and the EU Enlargment: Lessons learned, Ways Forward and Prospects Ahead*. Belgium: European Parliament.
- Krasniqi, G. (2014). Revisiting Nationalism in Yugoslavia: An inside -Out View of the Nationalist Movement in Kosovo. F. Bieber içinde, *Debating the End of Yugoslavia*. UK: Ashgate Publishing.
- Latawski, P., & Smith, M. (2003). *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*. UK: Manchester University Press.
- Latawski, P., & Smith, M. (2003). *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*. USA: Manchester University Press.

-
- Mirel, P. (2018). *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*. European Issues policy paper; Fondation Robert Schuman.
- Mirel, P. (2018). The Western Balkans; Between Stabilization and Integration in the European Union. *Robert Schuman Fondation, European Issues*.
- Mujanovis, J., & Vracic, A. (2017). Political Trends and Dynamics in Southeast Europe, NATO in Southeast Europe. *SOE: Friedrich Ebert Stiftung*.
- Mulali, M., & Karic, M. (2014). The Western Balkan Geopolitics and Russian Energy Politics, *Jurnal of Transdisciplinary Studies*.
- NATO Report. (2017). *THE Balkans Strategic Perspective*. Brussels: NATO Partilimentary Committee.
- NATO Report. (2018). *Security in the Western Balkans*. Nato Parliamentary Assembly Political Committee.
- Prespa Agreement*. (2018, June 17). Government of the Republic of North Macedonia: <https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/spogodba-en.pdf> adresinden alındı
- Sanfey, P., & Milatovic, J. (2018). *The Western Balkans In Transition; Diagnosing the Constrains on the Path to a Sustainable Market Economy*. Brussels: EBRD; European Bank for Reconstruction and Development.
- (2000). *The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned*. UK: Oxford University Press.
- Tonchev, P. (2017). Chinas Road into Western Balkans. *European Union Institute for Security Studies*.
- Vanderbilt, D. N. (2009). *Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville: Vanderbilt Uniersity Press.
- Zoric, B. (2017). Assessing Russian impact on the Western Balkan countries' EU accession: cases of Croatia and Serbia. *Jurnal of Liberty and International Affairs*.
-